

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

אם יש להנהיג רצועות תפילין שחורות משני צדדים

דמתהפכין ליה, עכ"ל הגמרא.

הרי מפורש בגמרא שהלכה למשה מסיני דבעי שחורין הוא רק בצד הרצועה הנראה כלפי חוץ, משא"כ בצד הרצועה שכלפי פנים בו אין הקפדה ויוכל לצבוע בכל צבע מלבד באדום שיש בו גנאי אם יתהפך.

ובגמרא (שם): 'אמר רב נחמן, ונוייהן לבר. רב אשי הוא יתיב קמיה דמר זוטרא, איתהפכא ליה רצועה דתפילין, א"ל לא סבר לה מר ונוייהן לבר, א"ל לא אדעתא'. ופירש רש"י בפירושו הראשון שהאות ש' ד' י' צריכות להראות כלפי חוץ, ובפירושו השני פירש רש"י ששני התפילין היינו הצד החלק והשחור של הרצועה שהוא צריך להיות כלפי חוץ. והלכה זו חמורה, כמבואר בגמרא (מועד קטן כה). 'דיומא חד אתהפיכא ליה רצועה דתפילין, ויתב עלה ארבעין תעניתא'.

ובטעם החומרא מצאנו בתשובות הגאונים (שערי תשובה סימן קנג) שביארו משום שבהתעסקות בדבר 'מצוה צריך אדם לכוין דעתו לעשותה' (כמציאותה), וכל שכן

המשך בעמ' ג'

אודות מה ששאלת על מה שמוכרים כיום רצועות תפילין שהן שחורות משני צידיהן, אם אין בזה שינוי ממנהג אבותינו שהיו מניחים תפילין עם רצועות הצבועות בשחור רק בצד החיצוני, והצד הפנימי היה חלק כמראה העור ללא צבע:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

רצועות שחורות הלכה למשה מסיני

מקור הדין שרצועות התפילין צריכות להיות צבועות בצבע שחור, הוא בגמרא (מנחות לה:). 'א"ר יצחק רצועות שחורות הלכה למשה מסיני. מיתבי, תפילין אין קושרין אותו אלא במינן' (רצועות קשירת התפילין יהיו מאותו המין ממנו עושים התפילין - כלומר ממין 'עור'), בין ירוקות בין שחורות בין לבנות, אדומות לא יעשה מפני גנאי ודבר אחר וכו'. קתני מיהא בין ירוקות בין שחורות ובין לבנות, לא קשיא כאן מבפנים כאן מבחוץ, אי מבפנים מאי גנאי ודבר אחר איכא, זימנין

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

האם עדיף לברך על חלה קטנה אפוייה מכל צדדיה

בפרשת בראשית מובא ברש"י 'ויברך ויקדש' - ברכו במן שכל ימות השבת היה יורד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה. והתעוררתי לשאול בעניין לחם משנה: יש לי חלה ביתית שנאפתה היטב מכל צדדיה, וחלה שקניתי במאפייה שבשעה שהיא הייתה בתנור היא נדבקה עם חלה אחרת והופרדה, איזו חלה עדיף לבצוע ללחם משנה, על החלה הביתית, או על הקנויה שאפוייה מכל הצדדים ואין בה סימן של ההפרדה מחלה אחרת?

ת. יש להעדיף את החלה השלמה מכל צדדיה, כי על אף שגם לחלה שנדבקה יש דין של שלמה, מכל מקום, יש עדיפות ללחם משנה את החלה שהיא שלמה בכל צדדיה.¹

ואפילו אם החלה הנדבקה גדולה יותר.²

מוקצה בקישוטי סוכה שהורדו מהסוכה

האם קישוטי סוכה (תמונות של רבנים וכמה כרזות של בסוכות תשבו בשבת ימים ושבעת המינים וכדומה) שכבר הורדו מהסוכה הם מוקצה? השאלה היא לגבי שאר ימות השנה. השנה היינו עסוקים מאוד בימים שאחרי שמחת תורה ועלה בדעתנו לסדר את הקישוטים בשבת אחרי הצהריים, זו תהיה חוויה לילדים, כל אחד יזכר בקישוט שהכין ולאחר מכן נעלה את הכל לארון:

ת. קישוטי סוכה הינם 'מוקצה' בחג הסוכות, מפני שהוקצו למצוותם.³ לגבי כל השנה מאחר שמקפידים לייחד להם מקום ולא נותנים לילדים לשחק בהם באמצע השנה, נראה שבשבת יש להם דין של 'מוקצה מחמת חסרון כיס'. ויש להעיר על עצם הרעיון לסדר דברים בשבת, שהלא זהו אחד מטעמי איסור מוקצה⁴ (רמב"ם שבת פכ"ד ה"ב), ולכן לא ראוי לעשות כן בשבת, מלבד שאם מסדרים וממיינים הרי

שיש בדבר גם משום איסור בורר.

הנאה מסכך שלא לצורך מצוה כשמשאיר אותו פרוס תחת הגג בימות החול

אנו בונים את סוכתנו בתוך הבית בקצהו, במקום שבו הגג נפתח ושם מניחים את הסכך. עד השנה שעברה, היינו מקפלים את הסכך במוצאי סוכות ואורזים אותו שלא יצטבר על גביו אבק. בשנה האחרונה מפני הטרדות שבמוצאי החג, השארנו את הסכך כך וסגרנו את הגג מעליו. בפועל זה היה מאוד נח, כך לא הצטבר אבק בכמות שמפריעה, ואולי השכבה הנוספת גם מספקת בידוד נוסף, מה שמועיל בקיץ למיזוג האוויר כשהגג סגור ותחתיו הסכך. אך התעוררתי לשאול: האם אין כאן בעיה של הנאה מהסכך שלא לצורך מצוה? ת. האיסור ליהנות מעצי סוכה הוא רק בסוכות. לאחר סוכות מותר ליהנות ממנו, אמנם אסור לזרוק ולבזותו.⁵

המשך בעמ' ב'

למצוות וממילא אין לו שימוש ודינו כ'מוקצה מחמת גופו'.

4 כמ"ש הרמב"ם (שבת פ"ד הלכה י'): אסור חכמים לטלטל מקצת דברים בשבת כדרך שהוא עושה בחול, ומפני מה נגעו באיסור זה, אמרו ומה אם בשבת כטלטול בחול כדי שלא יהיה כיום חול כהילוכך בחול ולא שיתח השבת כשיחת החול שנאמר ודבר דבר קל וחומר שלא יהיה טלטול בשבת כטלטול בחול כדי שלא יהיה כיום חול בעיניו ויבוא להגביה ולתקן כלים מפניה לפניה או מבית לבית או להצניע אבנים וכיוצא בהן שהרי הוא בטל ויושב בביתו ויבקש דבר שיתעסק בו ונמצא שלא שבת ובטל הטעם שנאמר בתורה (דברים ה' י') 'למען ינוח'.

5 בבבאור הלכה (סימן כא ס"א) ציין למה שכתב המגן אברהם (סימן תרל"ח ס"ק) לעניין סוכה בנויה משנה לשנה, שמשמע מדובריו שם שבכל השנה, וגם

אף על פי שהפת כוסמין יפה יותר. ופת נקיה ופת קיבר, מברך על הנקיה, ואם שתיהן נקיות וזו לבנה יותר מזו, מברך על הלבנה יותר. וכתב המשנה ברורה שירכך על הלבנה אף אם השנייה גדולה ממנה אם לא שהוא חביב עליו יותר, ובשער אברהם (ס"ק) כתב שהמגן אברהם נסתפק בזה, אבל האליה רבה כתב כן לוודא, וכן מצדד הפרי מגדים משום מעלת החביב, והוסיף שאפילו שניהם שווים אברהם (ס"ק) כתב בשם הבית יוסף דבטלה דעתו, היינו, לענין קיבר לבד, אבל לא מלבן ללבן ביותר. אמנם, אם חביב עליו החלה הגדולה על החלה הקטנה, ככה"ג שוב באנו לספק הנ"ל, ויתכן שבזה עדיף לברך על החלה הגדולה שבאמת יש גם לה דין שלמה.

3 ובשבת יום טוב אסורים בטלטול כמ"ש במשנה ברורה (סי' תרל"ח סקט"ו), והיינו משום שהוקצה

1 (ס"ה) שראוי שלא יוריד את תוית המאפייה לפני הבציעה, כדי שתהיה שלמה בתכלית. וכתב שם שאם ניטל מעט מן המאפה לשם הפרשת חלה, אין זה חסרון ונקרא שלם. ודעת הגרש"א שכן הוא בכל חסרון מעט שיש בחלה (שם הערה כ"ד בשם הגרש"א). אכן מ"מ נראה שיש עדיפות בשלמה מכל עבריה.

2 לכאורה יש להסתפק, אם דין זה שהבאנו שיש עדיפות לחלה שלמה ואפוייה מכל צדדיה על פני חלה שנדבקה בתנור לחלה אחרת, הוא גם ככה"ג שהחלה השלמה היא חלה קטנה והחלה שנדבקה היא חלה גדולה ויפה, או שבכה"ג מעלת גדולה עדיפה, הגם שיש בה מעט חסרון. כיון שמ"מ דין שלמה יש לה. ונראה להוכיח מדברי המשנה ברורה (שם סקט"ו) לגבי פת לבנה, שבשולחן ערוך (ס"ה) כתב לעניין אם יש לו פת שעורין ופת כוסמין, שמברך על של שעורין כיון שהוא ממין שבעה,

בשולחן ערוך (אורח חיים ס"ח ס"ח) כתב שני גלוסקאות הדבוקים יחד שנאפו ונחתך מן האחת והשנייה נשארה שלמה, טוב להפריד החתיכה מהשלמה כדי שתהא נראית שלימה, ממה שניחנה דבוק בה אף על פי שנראית יותר גדולה. וכתב הרמ"א: ולא יבצע ממנה במקום שהיתה דבוקה בחברתה, ששם נראית כפרוסה, אלא יבצע ממקום השלם שבה (מהרי"ל). וכתב במשנה ברורה (סק"א) על דברי הרמ"א, כי דוקא בזה דבאמת שלמה היא ורק במקום שהיתה דבוקה נראית כפרוסה לכן יבצע מצד השלם אבל בפרוסה ממש אין קפיא שיבצע מצד השלם ודי שיתחתך מן הצד. מכל זה נראה שיש לחלה זו דין שלמה, אך מ"מ כיון שיש בה חסרון מסוים, לא יבצע במקום שנראית כפרוסה, ומזה נראה עוד שאמנם עדיף לקחת את החלה השלמה מכל צדדיה שלא נדבקה מעולם לחלה אחרת. וראה בספר שמירת שבת כהלכתה (פ"ה)

טבילת מקציף חלב חשמלי

רכשתי מקציף חלב חשמלי "פוד אפיל" מתוצרת סין, המעוצב בצורה הדומה לקומקום. חלקו הפנימי, הבא במגע ישיר עם החלב, עשוי ממתכת יצוקה כיחידה אחת, מיכל מתכתי זה מחובר באופן קבוע לגוף המכשיר, שבו נמצאים המנוע ושאר הרכיבים החשמליים. האם לצורך טבילת כלי, ניתן להטביל במקווה רק את החלק העליון והמתכתי של המכשיר, בו נמצא מיכל הקיבול, תוך הטיית פיית המזיגה כלפי מטה אל תוך המים, מבלי להטביל את יתרת גוף המכשיר הכוללת את הרכיבים החשמליים?

ת. אם החלק המתכתי אינו מתפרק מגוף המכשיר (כפי שתואר בשאלה, שהוא "יצוק"), יש להטביל את כל הכלי בשלמותו, שכן הוא נחשב ליחידה אחת, ולא ניתן לכסות חלק מהכלי שטעון טבילה. כאשר יש חשש שטבילה של המכשיר כולו עלולה לגרום לנזק (כמו במקרה של רכיבים אלקטרוניים), יש פתרון למסור את המכשיר לטכנאי יהודי שיפרק חלק משמעותי מהמכשיר ב"מעשה אומן" וירכיבו מחדש. בכלי שהחלק המתכתי של המקציף מתפרק מהמעטפת החיצונית לצורך ניקוי או שימוש, יש להטביל רק את החלק הזה שבה במגע עם החלב, ואין צורך להטביל את שאר חלקי המכשיר שאינם באים במגע ישיר עם המזון.⁶

ליהנות ממראה נמר בגן חיות שהרג

אדם

לפני כמה שבועות התרחש מקרה טראגי בגן החיות התנכ"י בירושלים, בו נמר שהוחזק במקום הרג אדם. בעקבות האירוע הקשה, באתי בשאלה: האם יש בעיה הלכתית ליהנות מן המראה של אותו נמר?

ת. 'שור הנסקל' אסור בהנאה, והיינו שור שהרג אדם שדינו להיסקל, הדין הוא שאף לאחר שסקלוהו, אסור ליהנות מעורו, וכך הדין בכל החיות שהרגו אדם.⁷ אמנם בסיפור זה שהרג הנמר יש לדון בשתי שאלות: א. האם שור הנסקל נאסר מחיים או רק לאחר מיתתו.⁸ ב. האם אסור בהנאה גם בראיה בעלמא.⁹ אמנם למעשה בזמן הזה, שאין דיינים מומחים שדנים דיני נפשות, אין החיה נאסרת קודם שנגמר דינה, ולכן אין איסור ליהנות ממנה.¹⁰ וראה הערה לגבי ההנהגה הראויה מצד מידת חסידות.¹¹

עלות תיקון לכלוך יונים

אני שוכר דירה בבניין מגורים. מחדר הממ"ד הממוקם בקומה השביעית מעל יחידת המגורים שלי, בולטות מוטות ברזל אשר משמשות כמקום מנוחה קבוע ליונים. הנוכחות המתמשכת של העופות גורמת לכללוק משמעותי במרפסת יחידת המגורים שלי, על מנת לפתור את הבעיה נדרשת

התקנת מערכת הרחקת עופות (רשת מתאימה או פתרון דומה) בעלות מוערכת של כ-2,000 שקלים. מי נושא באחריות הכספית לביצוע עבודת ההרחקה - האם בעל הדירה בקומה השביעית שממנה נגרם הנזק, או עלי כשוכר הדירה הנפגעת לשאת בעלות הטיפול?

ת. הכלל הוא 'על הניזק להרחיק את עצמו' - כל שהמזיק עושה תשימים רגילים (ולא מניח שובבים וכיו"ב).¹² אך אם המזיק בנה בשטח המשותף (באזור מע"ג חצר ששייך לבניין), מכוח דיני שותפים יש לו לסדר את הנזק.¹³

אם חובת המשכיר להתקין קו טלפון בדירה שכורה

שכר יחידת דיור ואין שם הכנה לקו טלפון ותובע מהמשכיר להעמיד לו תשתית להזמנת קו טלפון, האם המשכיר מחויב בהכנת התשתית?

ת. הכלל הוא שכל מעשה אומן המשכיר מחויב לעשות.¹⁴ ולעניין התקנת קו טלפון, יש להסתפק אם זהו בכלל חיובי המשכיר.¹⁵ ונראה שבזמננו, שיש לכולם פלאפון סלולארי, ביחידות דיור לזוגות צעירים סומכים על הסלולארי, ואם לא פירשו שיהיה קו טלפון, אי אפשר לחייב את המשכיר. אך בדירה רגילה [לא יח"ד], אלא דירה שמתאימה למשפחה עם ילדים] פשוט שהמשכיר חייב להעמיד תשתית קו טלפון, כי כן הוא המנהג שזה חלק מהצרכים הראויים לדירה.¹⁶

14 כמבואר במשנה (ב"מ קא): המשכיר בית לחברו המשכיר חייב בדלת נגור ובמנועל וכל דבר שיעשה אומן, אבל דבר שאינו מעשה אומן השוכר עושה. ובגמ' וכן: ת"ר המשכיר בית לחברו משכיר חייב להעמיד לו דלתות לפתוח לו חלונות לחזק לו תקרה לסמך לו קורה. ושוכר חייב לעשות לו סולם לעשות לו מעקה לעשות לו מרוב ולהטות לו גג. והרמב"ם כתב (שכירות פרק ו הלכה ג): המשכיר בית לחברו חייב להעמיד לו דלתות... וכל כיצא באלו מדברים שהם מעשה אומן, והם עיקר גדול בישיבת הבתים (וכ"פ בשו"ע סי' ש"א). ובבבב"ק (כ"ב נט. מדפי הרי"ף) כתב: ואע"פ שבשעת השכירות נכנס שם שוכר וראה שלא היו שם דברים אלו, אלא אמרין ראה ונתפייס, כדיון לדירה אמר ליה ולא חזיא לדירה אלא בדברים הללו הרי זה כאילו התנה בפירוש. וכתב בערוך השולחן (סימן ס"ד ט"ז): וכן כל כיצא בזה מהמעשה אומן והם דברים שדרך לעשות אותן בהבטים והחצירות, אבל מה שאינו דרך רוב בע"ב לעשות אף שעושים עושים זה אין המשכיר מחויב לעשות לו אם לא פירשו מפורש. ומהנמוק"ש משמע שהמשכיר חייב לבצע דברים שבלעדיתם אינו ראוי לדירה. אך לפי הערוך השולחן נראה שחייב במה שרוב בע"ב עושים. ובערוך השולחן שינה מעט מההנחה של הנמוק"ש, וכתב (שם ס"ב) אף על פי שנכנס השוכר להבית לראותה קודם ששכרה וראה שלא היה שם דברים אלו שנתבאר, אלא אמרין דנתיפייס בהם שראה אמרין שלא הוצרך להזכיר זה וסמך שודאי המשכיר יתקן לו את כל הנצרך וכל מה שרוב בעלי הבתים והחצירות עושים ולא הוצרך לפרש זה ולכן חייב המשכיר לעשותם ולתקנם.

15 כי הנה לפי דברי הנמוק"ש (ה"ל), לכאורה אפשר לדירה גם בלא טלפון, אלא שיש לדון אם יכול לטעון קים לי כהנמוק"ש, כי אם כן אולי השוכר יטעון קים לי כהנמוק"ש שפירש כך לדברי הראשונים, ואיני חייב בדמי השכירות. ובפרט אם הלי השוכר והקיה את התשתית, שיכול לטעון כן כדי להחזיק ממון, וגם לטעון שהמשכיר חייב מדין הנגה.

16 וכן ביחידה קטנה, הממוקמת תחת הקרקע באופן שאין שום קליטה סלולארית, שאז גם כן נראה שזה כאילו פירשו שיהיה שם תשתית לקו טלפון.

2 נהגה ל"גן החיות אינה הורגת את החיה, אין איסור מדינת ליהנות מראייתה. 11 בספר קב הישר (פרק ג), שכתב שלא להתבונן בבהמות וחיות טמאות, וזה לשונו: כשאדם מסתכל בדברים טמאים עד שהשביע עינו בהם בהסתכלות, אף שיש לאדם רשות לראות בריות משונות, מכל מקום לא ישיב עינו בהסתכלות, ולא יראה בהם כי אם דרך עראי. ובספר של רבו "סוד יוסף" כתב כך: צריך שידע שכלל עניין יש גרם וסיבה המביאים אותו לידו כך. וכאן נמי יש גרם וסיבה המביאים אותו לידו כך להסתכל בנשים האסורות, והוא שמסתכל בדברים טמאים עד שהשביע עינו להסתכל. אף שיש רשות לראות בריות נאות שמביאים ממרחקים, והקובע ברכה למסתכל בבריות משונות, אף על פי כן אם הם מני טמאים, כגון זאבים ואריות, לא ישיב עינו להסתכל בהם, כי אז הוא ממשיך רוח טומאה החופף על זה הדבר טמא וכו'. ועל ידי כך בא אחר כך להסתכל ביותר גרוע, ולידי מכשולים חס ושלום. עוד יש לציין למה שכתב באור דרוע חיים הטורפים. ויש נמנעים בכלל לראות חיות טמאות, (מנהג ה"ד"ר ר"פ הר"ב ליקוטי שיחות חלק ב' עמ' 309). אבל מדינת מותר להסתכל על בעלי חיים טמאים, אלא שיש מידת חסידות שלא להסתכל עליהם בהתבוננות. עוד יש לציין למה שכתב באור דרוע חיים הטורפים. וכן בזה יצחק (התל"ס פ"א), שהמסתכל על פני רוצח שוכח תלמודו, לפי זה יתכן שכן הוא גם בחיה שהרגה.

12 קיימא לן להלכה כדעת רבי יוסי (ב"ב כה), והיינו שכל שאינו מיקל לחברו בגירי דיליה, על הניזק מוטל להתרחק או להימנע מהניזק. אם ממדין שובך או כל דבר שמזמין יונים לבוא לכאן והנזק בא מיד, באופן זה גם רבי יוסי מודה שעל המזיק להתרחק (שם כב, שו"ע ח"מ סי' קנה ס"ט), ולכן אם מניח שם לחם כי שאלו היוניות הרי זה דומה למבואר בשו"ע (שם ס"ט) בעורבין שבאים למקום הקות הדם, שאמרו בגמרא (שם ג) שזה גירי דיליה ועל המזיק להתרחק. 13 הבניין הוא רכוש משותף לכל השכנים בבניין, וכמו כן מעטפת הבניין והאדמה סביב הכל משותף, ולכן גם אם מדינת שוכנים אין לו חיוב להרחיק את הנזק, מכל מקום מדינת השותפות, הרי גם כאשר ניתנה רשות לאחד לכנות במקום, זהו רק באופן שלא יגרום נזק לשאר השכנים.

שאינו נאסר מחיים רק לאחר שסקלוהו. ובדעת הרמב"ם נחלקו האחרונים, המנחת חינוך (מצוה נב) נקט שסובר כרש"י, אך בקרן אורח (ומביא ע"י ח"ס ד"ה אפילו, בא"ד ועוד) כתב שדעת הרמב"ם (נוקד ממו"ן פ"א ח"ה) כרבינו תם, שפסק ששור המועד שנתחייב בדיני נפשות ובדיני ממונות, דנים אותו גם דיני ממונות וגובים את הממון מההרישה שחורש לאחר גמר דינו, ואם היה השור אסור בהנאה מחיים, אין ניתן לגבות את הממון מחרישתו הלא הוא אסור בהנאה. ועל כרחק שישנה הרמב"ם כשיטת ר"ת ששור הנסקל מותר בהנאה מחיים עוד יש לדון הוא באם הנמר שייך לגוי, בגן חיות של גויים, או באופן שמשקוליים הלכתיים הקנו את הנמר לגוי. בשו"ת ר"ח (סימן קא) כתב ששור של גוי נהרג בעד אחד דין אחד כדן הגוי עצמו. אבל החכם צבי (סימן פד) חולק וסובר שלדין שור הנסקל צריכים בית דין של כ"ג.

9 לענין שאר איסורי הנאה אם יש בהם איסור ליהנות מקול מראה וריח. בגמרא (מעילה ה) נאמר לגבי הקדש 'מעילה הוא דליכא הא איסורא איכא', ובשו"ת בית יעקב (חלק א סימן כא) נקט שכל זה הוא רק בהקדש לחומרתו, אבל בשאר איסורי הנאה אין איסורא, ובשו"ת חלקת יעקב (י"ד סימן קא) הביא שיטת זו ודחה אותה. וענין עוד בשו"ת יביע אומר (חלק א סימן ק"ד) והמצוות שם. עוד מצאנו לגבי הנאה ממראה חמץ שעבר עליו הפסח, בפרי חדש (אורח חיים סימן ק"ט) בגרעין של חיטה לתלות שצירי עליו קליגורף. אם אכן יש איסור על בהנאה זו, נמצא שיהיה אסור להסתכל על הנמר להנאה.

10 בפתיחת תשובה (י"ד קנ"א) הביא בשם תשובת בית יעקב (סימן ק) שכלתחילה בזמננו שאין גמר דין, אסור לשחוט שור שהרג אדם כדי לאכול ממנו, לפי זה מבואר שיש איסור גם בלא גמר דין, אבל יש לדון שהאיסור חל רק בשחיטה כפי במידת מה מתקיים דינו בשחיטה, משא"כ במקרה שלפנינו. ובתשובת יד אליהו (סי' ה) חולק על הבית יעקב שאין איסור לאכול, אך שאין לכתוב על עורה ספרי תורה תפילין ומזוזה ולא לעשות מהם רצועות לתפילין. וסיים שם: נלע"ד להדיא מצוה נמי לשחוט דוקא ולא למכור ולא להניח בחיים כלל, דאך דאין מקיימין בו מצות סקילה דאי אפשר, עכ"פ מקיימין בו ובעת הרע מקרבן. מבואר בדבריו כי יש חובה לבער את החיה, אך מכל מקום, לפי האמור, כאשר

כאשר הגיע חג הסוכות, כל זמן שלא ישיב בה אין עליה רק שם הזמנה בעלמא, ומוכח שמותר להשתמש בה עדיו ואין בזה משום בזיו מצוה, ודלא כאוסרים (ה"ב) ובשערי תשובה בשם הרמב"ם בשם מהר"ם מולקין והרמב"ם דחא מנח דברי הרמב"ם. קוד כתב שבלאר סברת המגן אברהם לחלק בין ציצית לסוכה, מפני שציצית בכל יום היא עומדת לקיים בה המצוה, על כן אפילו בעת שפוסטה מעלי עדיו לא נתבטל המצוה מן הבגד, משא"כ בסוכה לאחר שבעת ימי החג שנתבטל מצוה ממנה עד לשנה הבאה, על כן אף שדעתו עליה אין עליה רק שם הזמנה בעלמא.

6 בחשבוניות האחרונים דנו אודות אופן טבילת כלים חשמליים מאחר שאם יטבילו כולו במים יתקלקל החלק החשמלי שבו, ונאמרו בזה כמה דעות, באגרות משה (י"ד ח"א סי' ט) כתב שאף שהכל כלי אחד, אין צורך להטביל את החלק שבו גוף החימום, כיון שהחלק החשמלי אינו מתבטל לחלק שמבשל בו, נחשבים כשני כלים מחוברים, שכן לכל חלק שבו יש תשימי שור, וכן כתב במנחת יצחק (ח"ב סי' ע"ב אות א) על פי דברי המנשה למלך (בפתיחת ח"ב) שבשני כלים המחוברים יחד אם אחד מהם עיקר והשני טפל, כן הוא לענין טבילה שהטפל נטהר בטבילת העיקר. מאידך, בבבב"ה הלוי (ח"ב סי' ט) כתב שאין שום היתר לפטור מטיבילה מחשש קלקול חלק החשמלי, ואין עצה להשתמש בו אלא אם יתקן את החלק החשמלי אחר הטבילה או שישירו קודם הטבילה ויחזור ויתקנו.

7 כמו שכתוב בתורה (שמות כא): 'לְכִי יָצֵא שׁוֹר אֶת אִשׁ אוֹ אִשָּׁה יוֹמֵת קוֹל קוֹסֶל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת פְּשֵׁדוֹ'. ושינוי במשנה (טהרות ג) הזאב והכלב הדוב והנמל והברדלס והנחש מיתתן בעשרים ושלשה, רבי אליעזר אומר כל הקודם להורגן זכה. וכן פסק הרמב"ם (טהרות פ"ה הל' א) כדעת תנא קמא: 'אין דנין דיני נפשות כפחות מעשרים ושלשה שהן סנהדרין קטנה בין דיני נפשות של אדם בין דיני נפשות של בהמה... אפילו ארי ודוב וברדלס שהן בני תרבות ויש להן בעלים שהמיתו מיתתן בעשרים ושלשה'.

8 נחלקו הראשונים אם שור הנסקל נאסר מחיים, דעת רש"י (טהרות פ. ד"ה אסור) שנאסר מחיים, וכן דעת תוספות (ב"ק מה. ד"ה מכוה). ודעת ר"ת (תוס' כתובות ל: ד"ה גב, ספר הישר ל"ח, שו"ת סי' פד).

הבתים והרצועות שחורין גם מצד הפנימי. ונראה שהרמב"ם הוציא דינא מהגמרא (מנחות לה.) 'אמר רבי יצחק, רצועות שחורות הלכה למשה מסיני. מיתבי, תפילין אין קושרין אותן אלא במינן בין ירוקות בין שחורות בין לבנות. לא קשיא, כאן מבפנים כאן מבחוץ'. ונראה שהרמב"ם למד שכשם שהרצועה צריכה להיות ממין עור כך גם צבע הרצועה צריך להיות ממין צבע הבית, וההלכה למשה מסיני שיצבע הרצועות בצבע שחור נאמר רק על הרצועות מבחוץ, אבל פנים הרצועות צריך להיות ממין צבע הבית, ועל כך הוסיף הרמב"ם שני התפילין שיהיו כולם שחורות הקציצה והרצועה כולה בשני צדדיה. [וראה לקמן שהרדב"ז תמה שא"כ כל ישראל שצבע הבית שלהם שחור וצבע הרצועות טבעי לא יוצאים ידי חובה הרמב"ם, אמנם ברמב"ם לא כתב שלא יוצאים אלא רק שכן ראוי לעשות 'ולא יהא אחורי הרצועה לעולם'].

וכן היא דעת רבינו שמחה באור זרוע (תפילין סימן תקסד) שכתב שמצוה שפנים הרצועות יהיו בצבע של הבתים, ולכן אם הבתים ירוקים או צהובים יש מצוה לצבוע כך גם את פנים הרצועות, ועתה שצובעים את הבתים בשחור, יש לצבוע גם את פנים הרצועות בשחור. ואמנם תלמידו האור זרוע נחלק על כך, דמה שנאמר 'תפילין אין קושרין אותן אלא במינן', היינו במין עור אבל לא לגבי הצבע, ולכן צבע העור הפנימי שאין בו הלכה למשה מסיני לצבוע בשחור יכול לצבוע באיזה צבע שירצה, וכן הוא סתימת כל שאר הראשונים שלא כתבו הלכה לצבוע את רצועות התפילין בצבע של הבתים. לא נהגו כהרמב"ם

דברי הרמב"ם הובאו בבית יוסף (סימן לג) שכתב על כך דלא נהגו כן. וכן בדרכי משה (שם אות ב) הביא את דעת רבינו שמחה דעכשיו שנהגו לעשות הבתים שחורות צריך להשחיר הרצועות בין מבפנים בין מבחוץ. וכתב על זה: ולא נהגו כן. וכ"כ הכנסת הגדולה (הגב"ש שם). וכן פסק בשולחן ערוך (סימן לג ס"ג): הלכה למשה מסיני שיהיו הרצועות שחורות מבחוץ, אבל מצד פנים יעשה מאיזה צבע שירצה, חוץ מאדום, שמה יאמרו שזמם חטטיו נצבעו והאדימו. עכ"ל.

וכתב במשנה ברורה (ס"ק כא) 'רצה לומר אם ירצה לצבוע אותן אבל אין מחוייב לצבוע בשום צבע, דאף דלהרמב"ם צריך להשחירין גם מבפנים כמו שהבתים הם שחורין, אין אנו נוהגין כהרמב"ם בזה כמבואר בבית יוסף ובדרכי משה'. עכ"ל.

ראוי לנהוג כהרמב"ם

אמנם הרדב"ז כתב בתשובה (אלף תכו) כדברי הרמב"ם, שני תפילין הוא שיהיו הרצועות שחורות משני צידיהם, והוא הידור במצוה. וז"ל: שאלת ממני אודיעך דעתי בלשון הרמב"ם ז"ל בהלכות תפילין, וז"ל ולא יהיה אחורי הרצועות לעולם אלא כעין הקציצה, אם ירוקה ירוקים ואם לבנה לבנים, ונוי הוא לתפילין שיהיו כולם שחורות הקציצה והרצועה כולה, וקשיא לך כיון דקאמר ולא יהיה אחורי הרצועות וכו' משמע דמדינא הכי הוא, והיכי קאמר אחר כך ונוי הוא לתפילין משמע דמשום נוי לבד הוא.

תשובה, אם כן לפי דבריו לא קיימו ישראל מצות תפילין שהרי אין צובעין אחורי הרצועות שחור, אלא שיעור לשונו ז"ל כך הוא, ולא יהיה אחורי הרצועה לעולם אלא כעין הקציצה, אם עשה הקציצה ירוקה או לבנה, אבל אם עשה

לדבריו ונחלק עליו, שעיקר ההלכה למשה מסיני הוא שיצבעו את הצד החלק של העור בשחור, וההידור של 'ונוייהן לבר' הוא שהצד החלק יהיה כלפי חוץ, ולכן לא יועיל מה שהישראל יצבע את העור מצדו המחוספס, וילבש את הצד המחוספס כלפי חוץ, שהרי הלכה למשה מסיני לצבוע בשחור את הצד החלק.

בביאור הלכה כתב שכדברי הפרי מגדים משמע לכאורה בדעת הרמב"ם (תפילין פרק ג הלכה יד) והגליון מרדכי (הו"ד באליה רבה סימן כו ס"ק יג), וכדבריו משמע לכאורה בדעת רש"י (מנחות לה.) ובבית יוסף (סימן כו ד"ה וצריך שיהא נוי), ונראה שסבר שנידון זה עומד במחלוקת הראשונים.

נמצא שלדעת ביאור ההלכה שההלכה למשה מסיני הוא לצבוע את הצד החלק בשחור, אין שום תועלת במה שצובע בשחור גם את הצד המחוספס, וכל התועלת רק לשיטת הפרי מגדים שההלכה למשה מסיני שהרצועה שכלפי חוץ תהיה בצבע שחור.

והנה פשוט הגמרא (מנחות לה.) שדנה על בחוץ ובפנים, ושוב אומרת שלא לצבוע את הפנים של הרצועה באדום שמה תתהפך בלבישה לצד חוץ, שפנים וחוץ היינו לגבי האדם, וזה עולה כדברי הפרי מגדים שההלכה למשה מסיני קובעת לצבוע את הצד החיצוני של האדם, וכן מפורש באור זרוע (תפילין סימן תקסד). אבל כדברי הביאור הלכה מפורש בפסקי רי"ד (שם) שההלכה למשה מסיני הייתה לצבוע את הצד החוץ של הבהמה בצבע שחור. אלא שפשוט הגמרא (שם) שהרצועה של מר זוטרא התהפכה ורב אשי העירו מצד 'ונוייהן לבר' משמע שביטול רק את הדין שהנוי צריך להיות כלפי חוץ, ולא את עיקר ההלכה למשה מסיני, ובהכרח שאין הלכה למשה שהצד השחור צריך להיות כלפי חוץ של האדם, ולדעת הפרי מגדים נצטרך לומר שב' צדדי הרצועות של מר זוטרא היו צבועות בשחור, ולכן העיר לו רק על מה שלא מקיים הדין של 'ונוייהן לבר', אבל ברש"י (שם) מפורש שרק צד אחד של הרצועה היה שחור, וצ"ע.

גם ברש"י (מועד קטן כה. ד"ה איתתפיכא) ורבינו גרשום (שם) כתבו 'רצועה שחורה נראה בחוץ הלכה למשה מסיני', והוא לכאורה מפורש כפרי מגדים שהלכה למשה מסיני היא שהצד השחור יהיה נראה בחוץ של האדם, ולא כמו שדייק הביאור הלכה מהרש"י (מנחות לה.). ובחידושי ריטב"א (עירובין צז. ד"ה ונוייהן) כתב גם בדעת רש"י במנחות, שההלכה למשה מסיני הוא על צד השחורות שיהיה כלפי חוץ.

נוי הרצועות ששחורות מכל צד

וז"ל הרמב"ם (תפילין פ"ג ה"ד): 'הרצועות של תפילין בין של ראש בין של יד פניהם החיצונים שחורים וזו הלכה למשה מסיני, אבל אחורי הרצועות הואיל ומבפנים הן אם היו ירוקות או לבנות כשרות, אדומות לא יעשה שמה תהפך הרצועות וגנאי הוא לו, ולא יהא אחורי הרצועה לעולם אלא כעין הקציצה אם ירוקה ירוקין ואם לבנה לבנין, ונוי הוא לתפילין שיהיו כולם שחורות הקציצה והרצועה כולה'. וכתב בביאור הלכה דלכאורה מלשון הרמב"ם 'אבל אחורי הרצועות הואיל ומבפנים הן' מבואר להדיא דהלכה למשה מסיני ברצועות שחורות הוא על הצד החיצון, וכדעת הפרי מגדים.

עוד מבואר ברמב"ם דנוי לתפילין שיהיו

תפילין דדברי קדושה הן, וכיון שלא עשאו כמצות צריך תענית'.

וכתב רבינו ירוחם (אדם וחיה נתיב יט חלק ה) שבתשובות הגאונים נפסק שיש לו לשבת יום אחד בתענית על פשיעתו, אבל לא ארבעים יום, ורק רב הונא מחמת חסידותו החמיר על עצמו תענית של ארבעים יום.

ופסק בשו"ע (סימן כו סעיף יא) דצריך שיהיה השחור שברצועות לצד חוץ, ולא יתהפכו בין של יד, בין של ראש, וכתב במשנה ברורה (סקל"ח) שאם נתהפכו מדת חסידות הוא להתענות או לפדות בצדקה, ושאינו להקפיד שלא יתהפכו אלא מה שמקיף את הראש ואת הקיבורת פעם אחת אבל מה שחורך אחר כך, וכן מה שמשתלשל לפניו מהרצועה של תפילין של ראש אין צריך להקפיד כלל שלא יתהפך, לפי שאינו מעיקר המצוה. ומכל מקום משום נוי המצוה ראוי להפוך שיהיה השחור לצד חוץ אפילו בהמות.

שחור כלפי חוץ

הנה המצדדים לנהוג ליקח רצועה צבועה שחור מב' צדדים, סמכו דבריהם על דברי הגמרא (מועד קטן כה.) 'דיומא חד אתהפיכא ליה רצועה דתפילין, ויתב עלה ארבעין תעניתא'. ומבואר שדבר זה חמור מאוד, ואם כן, כדאי לקחת מראש רצועה צבועה שחור מב' צדדיה, כי ברצועה כזו אף אם תתהפך אין לחוש, כי בכל צד היא בצבע שחור.

אלא שהטענה שהעלו הפוסקים נגד מנהג זה היא, שהלא התהליך לצבוע בשני הצדדים אינה אפשרות חדשה, ותמיד היה ניתן לצבוע משני הצדדים, ולכאורה מהגמרות הנזכרות (מנחות לה: מועד קטן כה.) שהרצועה התהפכה, משמע דלא היו נוהגים שיהיה גם הצד הפנימי שחור.

והנה עיקר ההצעה מבוססת על כך שצריכים שהצד שכלפי חוץ יהיה בצבע שחור, ושמה תתהפך הרצועה והצד שכלפי חוץ לא יהיה בצבע שחור, אלא שלשון ההלכה בגמרא 'ונוייהן לבר' פירשו רש"י (מנחות לה.) והראשונים (התרומה סימן ריב, ריאם הלכות תפילין סימן שצט, רבינו יהונתן פסקי רי"ד מנחות לה:) שנוי התפילין הוא הצד החלק של העור [וחלק מהראשונים ציינו גם שהצד החלק צבוע בשחור], ומבואר שאין די במה שיהיה כלפי חוץ צבע שחור, רק צריך שהצבע השחור יהיה על גבי הצד החלק של העור, ואם כן לא יועיל מה שיצבעו את העור מצד המחוספס בצבע שחור, שהרי אם יתהפך עדיין לא הצד החלק שהוא חלק מנוי התפילין לצד חוץ, ואדרבה מאחר שצובע את שני הצדדים בצבע שחור, שוב לא ניכר מספיק שהרצועה התהפכה ועשויים לבוא לידי טעות, מה שאין כן כאשר רק צד אחד צבוע אז ניכר מיד שהרצועה התהפכה ומיד יתקן הדבר.

מחלוקת הפרי מגדים והמשנה ברורה

אלא שהנידון תלוי במחלוקת הפרי מגדים וביאור ההלכה, בפרי מגדים (אשל אברהם סימן לג ס"ק ז) כתב שאם נכרי צבע את הרצועות בשחור, ואין לו רצועות אחרות, יצבע גם את הצד השני בשחור ויצא ידי חובה, כי בהלכה למשה מסיני לצבוע בשחור, לא נקבע שצריכים לצבוע דווקא את הצד החלק של העור, וזה רק הידור מצוה שהצד החלק שהוא נוי הרצועה יהיה לצד חוץ, אבל עיקר ההלכה למשה מסיני הוא שהרצועה שכלפי חוץ תהיה בצבע שחור.

בביאור ההלכה (שם סעיף ג ד"ה מבחוץ) הביא

הקציצה שחורה אפילו שיהיה אחורי הרצועה לבנה לית לן בה. ומיהו נוי הוא לתפילין שיהיו כולם שחורות הקציצה והרצועה כולה. ותרתני נוי קאמר שתהיה הקציצה שחורה ולא משאר גוונים, ושתהיה אחורי הרצועה ג'כ שחורה. ונמצאו ישראל מקיימים מצות תפילין אף על פי שאין מקיימין נוי מצוה ברצועות.

וכתב עוד: למדנו שמי שרוצה לקיים נוי המצוה יצבע גם אחורי הרצועה שחור, והכי משמע מדברי הרא"ש ז"ל שכתב יש שעושים בתים של תפילין מעור לבן דלא נאמר שחורות אלא ברצועות, מ"מ נוי תפילין הוא שיהיה הכל שחור, ומדקאמר הכל שחור משמע דאחורי הרצועה נמי קאי, דאי אקציצה הכי הו"ל למימר ומ"מ נוי תפילין שיהיו שחורות, דאי לאשמעינן דפני הרצועות שחורים לא משום נוי היא אלא הלכה למשה מסיני הוא. ועיי"ש עוד שדקדק כן גם מלשון רש"י.

וכתב שם בסוף דבריו: ואף על פי שידעתי שיש חולקין שאומרים דאפילו לנוי לא בעינן שיהיו אחורי הרצועות שחורות, מ"מ מודים הם דאינו גנאי, ומה שאין מדקדקין לעשות אחורי הרצועה שחורות סומכים על האומרים דלא אמרינן נוי תפילין אלא לענין הקציצה שתהיה שחורה כמו פני הרצועה, אבל אחורי הרצועה לא איכפת לן, אבל מי שרוצה להתנאות במצוה לדעת הרמב"ם ז"ל יצבע גם אחורי הרצועה שחור, ואפ"ה ידקדק שלא תתהפך הרצועה לא של ראש ולא של יד אלא שתהיה פני הרצועה לבר, וזהו פירוש נוייהן לבר, ואם נתהפכה הרצועה יש בתשובת הגאונים ז"ל שצריך לישב בתענית יום אחד.

דעת האר"י ומנהג המקובלים

בספר הכוונות (דרושי תפילין דרוש ד) כתב מהרצ"ו ז"ל: צריך שישחירם פנים ואחור שחורות כעורב, ע"כ. הרי שלדעת האר"י לראוי שיהיו הרצועות שחורות מב' הצדדים.

אלא שאפילו הבן איש חי (שנה א חיי שרה אות ד) שדרכו לתפוס תמיד במנהגי האר"י ז"ל, כתב שלא נהגו בכך, וז"ל: ואע"ג דע"פ הסוד משחרין הרצועות פנים ואחור שחורות כעורב, כנזכר בשער הכוונות לרבינו האר"י ז"ל, לא נהגנו בכך, ושאלתי על מנהג החסידים בעיה"ק ירושלים תוב"ב, וא"ל שיש נזהרין להשחיר פנים ואחור, ויש שאין מדקדקין בזה, ע"כ. וכ"כ באות חיים ושולם להרה"ק ממנוקאטש (סימן ג' סק"ב) דלא שמענו מי שנהג כשער הכוונות להחמיר בזה. הרי שאפילו אצל המקובלים לא היה בזה מנהג להקפיד שיהיו שחורות פנים ואחור, רק יחידי סגולה עשו כהאר"י. וא"כ אין מקום להחמיר בזה, אחר שהמשנה ברורה כתב שאין נוהגים כן, וכל שכן שלא יחליף רצועות תפילין שלו לשנות.

דעת גדולי הפוסקים

ולענין מעשה, דעת גדולי הפוסקים שאין לשנות את מנהג ישראל לעשות את הרצועות צבועות משני צדיהם בשחור, אולם יש מהפוסקים שנתנו מקום להחמיר בזה ליחידים, ויש שראו הקפדה שלא לשנות כלל ממנהג ישראל.

דעת הגרי"ש אלישיב (כן הביאו בשמו בספר אשרי האיש ח"א עמ' כט אות ב, 'הליכות האיש' עמ' טז, וישמע משה' ח"א עמ' לב, ח"ה עמ' יד ספר 'סת' מ' מילואים ס' ח) שאין לשנות לרצועות אלו, ואם משנה מחמת שסובר

כי בזה הוא מהדר לצאת גם ידי חובת הרמב"ם נגד כל חכמי הדורות אין זה ראוי, אך אם משנה מתוך שחושש שבמשך הזמן ירד הצבע השחור מהרצועה והוא לא ישים לב, אין קפידי שיעשה מתחילה את שני צדי הרצועות שחורים. ובמשנה אחרונה (ס' ג' הערה קד) הביאו מכתב הגרי"ש אלישיב שכתב שאת הבית של התפילין אין לצבוע בשחור, שהרי אין שיטה כזו בפוסקים, אבל את הרצועות אם ירצה מותר שהרי מצאנו שיטה כזו בפוסקים, ומכל מקום יזהר שלא יהיה ממשות בצבע כדי שלא יהיה חשש חציצה.

רבי חיים קנייבסקי (דעת נוטה ח"ג עמ' שיג) כתב דאחרי שחז"ל לא נהגו כן, ומעולם לא עשו כן אבותינו ואבות אבותינו, אין לחדש דבר ואין לנו להדר בזה, וגם שלא ישתכח ההלכה שדי במה שהצד החלק צבוע בשחור. ובהערה (שס) כתב (שס) שאין לעשות כן שאין לשנות, וחדש אסור מן התורה. וכן כתב בשמו בספר מאיר עוז (ח"ב עמ' תסח) שקיבל מרבו החזו"א שלא לצבוע. וכתב ששמע כי הגר"א ז"ל שטיינמן סבר שיש בצביעה זו תועלת שאין הצבע יורד מהתפילין בקלות.

גם האדמו"ר מצאנז קלויזנבורג (כשרות התפילין במשנת השפע חיים עמ' לו) הורה שלא לשנות לקנות רצועות אלו הצבועות בשחור מבפנים. וכן דעת הגר"מ בראנדסדופר (היכל ההוראה ח"ה עמ' יג) שאין ענין לעשות כן. וגם הגר"ע יוסף לא השתמש ברצועות אלו (ארחות מור ח"א עמ' פט). וכן הביא בקונטרס 'אליבא דהלכתא' (יח עמוד ה) בשם הגר"ש דבליצקי שלא נהגו להחמיר כהרמב"ם והאר"י ז"ל. גם בני תימן שנהגו מעשיהם ע"פ דעת הרמב"ם לא נהגו להשחיר את שני הצדדים (שור"ע המקוצר להגר"י רצאבי ח"א סימן ט ס"ק עג).

הגר"מ שטרנבוך בספרו סת"ם כהלכתן (עמ' ייד) מעיד שראה את התפילין של מהר"ל דיסקין והרצועות היום צבועות משני צדיהן בשחור כעורב, וכתב שמתוך דברי הגר"י ז"ל סולובצ'יק הבין שבדווקא אינו צובע בשחור משני הצדדים כהרמב"ם, שהרי שורש החיוב להרמב"ם משום נוי, והרי בזמן הזה אין נחשב נוי לצבוע מהצד הפנימי, ואם השחור אין נוי לתפילין שוב יש לחשוש מחציצה.

אך דעת הגר"ש וואזנר בעל שבט הלוי (ח"ט סי' טו) דהגם שאין לקבוע את הצביעה משני צדי הרצועות כהידור לכל, יש מקום ליחידים המבקשים לנהוג כן ותבוא עליהם ברכה. וז"ל: ואשר הציע לי אודות שחורות רצועות דתפילין שיש מהדרין שרוצים להנהיג לעשות לכתחלה שחור מבחוץ ומבפנים, ושלח לן תשובתו של מחותני שמחזק לנהוג כן ע"פ תשובת הרדב"ז בלשונות הרמב"ם, ומש"כ הד"מ בשם האו"ה, ועוד מס' אחרונים, וממה שהובא בשם האר"י ז"ל ע"ב בזה דיש להדר כן לבני וכו'. הנה הכל אמת נכון וגם מרביתנו ואבותינו לא נעלם כל זה, וכבר הבאתי גם אני עני דברי הרדב"ז בס' הלקט שנדפס זה יותר מחמשים שנה, אבל כיון שבעלי השו"ע הב"י, והרמ"א בד"מ, והלבוש, וכל הבאים אחריהם לא כתבו כן אפילו להידור בעלמא, וכאשר העיד הרדב"ז בעצמו דלא צובעין אחורי רצועות שחור, ובכנסת הגדולה אחרי שהביא דברי הרדב"ז, סיים ואין אנו נוהגין כן, ע"כ היות שגם הרדב"ז לא כתב רק להתנאה במצוה, מכלל דגדולי ישראל פוסקי הדורות לא חששו להנהיג אפילו לבני בעלמא, וכן מוכח בשו"ע הרב שם,

ובודאי היה להם טעם מדוע לא הנהיגו כן בדבר קל כזה, וא"כ למה לן לשנות פני ההלכה אעפ"י שכל מה שכתב הוא אמת נכון במקורו, מכל מקום סתימת הפוסקים יותר כמפורש שלא נהגו כן גם המדקדקים, ע"כ אומר בטח דאם יחידים ינהגו כן תבא עליהם ברכה, אבל להנהיג דרך הוראה לא ראיתי צורך, והנה להם לישראל כי בני נביאים הם. עכ"ל.

וראיתי י"א שאין זה נוי אלא בזיון, כי הוא זלוול במנהג אבותינו, ומי הוא שיחמיר על עצמו כשהב"י והרמ"א ואחריהם המשנה ברורה כתבו להדיא שאין נוהגים כן, ועוד שיש לחוש משום חציצה, ופעמים שיש הרבה צבע והרי זה חוצץ בין הרצועה לזרועו. ונראה דמ"מ אין לומר כן, דהא הרמב"ם גופיה כתב דהוי נוי, וגם ע"פ האר"י ז"ל הרי צריך להיות פנים ואחור שחור, ובודאי יש בזה ע"פ סוד, אמנם לא כל הרוצה ליטול את השם וכו', שהרי אפילו מחכמי המקובלים שמענו שלא היו נוהגים כן, וא"כ אין ראוי שכל אחד יחשיב עצמו להחמיר בכגון אלו וכדברי בעל שבט הלוי, הגם שאין בזה בזיון כדברי הי"א. ואך כיון שכיום רצועות הללו יותר מצויים כיום, א"כ מי שנוהג בכל הדברים כהאר"י ז"ל אינו מפסיד. ואחר שגם הפוסקים האחרונים לא כתבו אלא שלא נהגו בזה, ולא כתבו שיש בזה צד איסור, א"כ מי שנוהג בכל העניינים כהאר"י ז"ל יכול לנהוג גם בזה, ואין קפידי בדבר.

חשש מצוי שיש ברצועות הצבועות משני צדיהם

אך, מה שראיתי לנכון להזהיר בזה, מה ששמעתי מכמה וכמה מורי הוראה שרבה המכשלה שיש שמוכרים רצועות השחורות שמתקלפות, וזה מורה שגם הצד החיצון אינו צבוע אלא הדביקו עליו צבע שחור, ובאו לזה מאחר שכדי לחזק את הרצועות מניחים אותם בחומר פלסטיק, ואח"כ צובעים אותם, וממילא יש שהצבע נהיה דבק והוא נפרד מהרצועה, וצריך להשגיח בזה מאד ולעורר את העולם לשים לב, כי הצבע שחור הוא הלכה למשה מסיני שיהיה צבוע, ולא שיהיה כעין מדבקה.

להלכה:

גדולי הפוסקים סברו שאין לשנות את מנהג הדורות שצבעו את הצד החלק בשחור, ואת הצד השני השאירו בלא צביעה כלל. ודעת הגרי"ש אלישיב, שאם עושה כן משום שחושש שמא ירד משחורות הצבע במשך השנים, או שמא תתהפך הרצועה בלבישה, הרי שאין כאן הוראה הלכתית נגד מה שנהגו כל הדורות ואין קפידי בדבר, אבל אם עושה כן כדי להחמיר את דעת הרמב"ם נגד הכרעת כל גדולי הדורות שלא חששו לדבריו, אין ראוי לעשות כן. ומכל מקום, בזמננו שנפוץ הרבה הרצועות הצבועות משני צדיהן, אין קפידי בזה מצד שינוי ממנהג אבותינו. ונראה עוד שמאחר שהאר"י ז"ל הורה שיהיו הרצועות צבועות משני צדיהן, אע"פ שהרבה מקובלים לא נהגו כן, מכל מקום אין בכך משום שינוי מנהג אבותינו, והבוחר יבחר, ובפרט אלו הנוהגים כרבינו האר"י ז"ל בכל מקום, יכולים גם בזה לנהוג כדבריו.

מנהג נפוץ לאחרונה לפיו היוצאים מדירתם במהלך השבת מציעים את דירתם לאחרים עבור אירוח בזמני שמחה כשבת שבע ברכות וכדומה תמורת תשלום סמלי, באמצעות קווי דירות למיניהם, מאגרי מידע ועוד.

היה זה כחלק מן ההיערכות הקדחתנית לשמחת הקידושא רבה בהולדת בתו למזל טוב כאשר פנה משה אל שכנו הצעיר מן הקומה העליונה ובקשתו בפיו: "שמא תוכל להשכיר לי את דירתך לשבת בכדי להשכין בה שניים מקרובי משפחתי הבאים מחוץ לעיר?" הלה ששמח על הזכות לעשות חסד עם שכנו בעת שמחתו נראה היה כמי שהמתין לחסד נפלא שכזה, "אתן לך את דירתי בשמחה וללא כל תשלום" - אמר השכן, "אך בתמורה לכך אשמח מאד גם אני אם בבוא ימי בין הזמנים בחודש הבא תוכל אתה לתת לי את דירתך כדי לארח בה את משפחתי הענפה שתשמח מאד להחליף אוריה בדירתך המשופצת". "שום בעיה" - הפטיר משה בעל השמחה שאכן עמד בהבטחתו לאחר זמן. לאחר תקופה עלה בדעתו של משה לברר האם אין בכך משום איסור ריבית, שהרי נמצא ששכנו השכיר לו דירה בת שתי מיטות ותמורתה השכיר לו הוא דירה גדולה ומשופצת בת חמש מיטות ויותר.

תשובה: שאלה זו נוגעת בכל ימות השנה בהם מנהג השאלת דירות בין שכנים וידידים רווח ומקובל, בפרט בימי בין הזמנים בהם יש רבים המשכירים דירותיהם כאשר המחיר מכפיל את עצמו לפי סך המיטות שיש לדירה להציע, כך נמצא, שכאשר שכנים וידידים משאילים את דירותיהם זה לזה ללא כל תמורה בוודאי קיבל אחד מהם טובת הנאה יותר משהעניק לחברו.

והנה מקור דין ריבית הוא בהלוואה, ואמנם גם בשכירות מצונו בדברי המשנה בפרק 'איהו נשך' (ב"מ עה). שהאומר לחברו בוא וחרוש עמי ואחריו עמך בפעם אחרת, אם כשמנכש עמו בתמורה הוא בזמן הקשה יותר למלאכה הרי זה אסור משום ריבית, וכן פסק המחבר בשו"ע (סי' ק"ט ס"ט).

יש לדון האם שכירות בתים כעין זו דומה לשכירות פועל ואם כן יש לאסור משום ריבית כששוכר דירה משכנו כאשר התשלום לך הינו השכרת דירה גדולה יותר בפעם אחרת.

ואכן באבני נזר (ו"ד סי' קמ"ח) נסתפק באופן שאומר לחברו 'דור בחצירי חודש אחד ואני אדור בחציריך אחר זמן שני חדשים וכן באומר לו דור אצלי חודש בקיץ ואני אדור אצלך שני חודשים בחורף דאז הדירה ביוקר' האם יש בכך משום איסור ריבית, והעלה צד להתיר שבשכירות בתים נקנה הבית מיד בשעת התנאי לדור בו לאחר זמן וא"כ אין כאן המתנה בין תניית הראשון לפירעונו של השני ואינו דומה לפועל שיכול לחזור בו לאחר ההסכם ואינו קנוי מעכשיו למלאכתו של השני, ולפי זה כתבו הפוסקים שיש להתנות כן בפירוש שהמגורים בדירה הוא כתשלום למגורים בדירת השוכר בפעם אחרת. אמנם מצד שני כתב האבני נזר שיש צד שכן לדמות שכירות בתים לשכירות פועל ולפי זה יש לאסור ולא פשט.

גם בספר ברית יהודה (פ"א) האריך בנידון ונשאר בצריך עיון, ובתוך דבריו העלה גם הוא להתיר על פי סברת האבני נזר לחלק בין שכירות בתים לשכירות פועל וכראיה לכך ציין מה שהשמיט הפוסקים את הדין המובא בתוספתא (ב"מ פ"ו ה"ה) לאסור להשכיר בהמה לחזור למלאכה קלה תמורת השכרת בהמה בזמן קשה יותר, ומכך שידעו הדין ולא כתבוהו לדינא משמע שנקטו להתיר בשכירות בהמה וכיוצא בזה בשכירות בתים.

ואף אם נאמר לאסור גם בשכירות בתים מכל מקום בהשאלת דירות בין שכנים יש סברה נוספת להתיר ולומר שיש לדון את תוספת המיטות וכדו' כדבר מועט שאינו אסור משום ריבית, כי בדרך כלל מתרצים השכנים בעצם ההחלפה ואינם מדקדקים כלל על מספר המיטות ושוי שכירות הדירה בשוק השכרת הדירות החופשי ואם כן אינו דומה כלל לשכירות רגילה.

ועוד יש לומר שבאופן שהתנאית שכירות הדירה לשכן בתמורה לשכירות בפעם אחרת הוא רק בתורת השתדלות בלבד בזה בודאי אינו דומה להלוואה ושכירות כלל כיון שיכול לחזור בו לבסוף ולא התחייב כלל, ואף אם לבסוף נותן לו שימוש בדירה יקרה יותר הוא כמעשה חדש שאינו שייך כלל למה שנתן לו שכנו תחילה.

עוד יש לומר שבהשאלת דירות בין שכנים אף אם האחד מקבל טובת הנאה יותר מחברו מכל מקום אין היוקר מחמת ההמתנה ואינו דומה לריבית דהלוואה כלל. מה עוד שפעמים רבות השאלת הדירה היקרה קודמת להשכרת הדירה הזולה ובכגון דא ודאי אין לחוש.

העולה לדינא:

א. מותר להחליף דירות בין שכנים בעתות שמחה וכדומה באופן שהרגילות היא שאינם מדקדקים זה על זה בסך המיטות ויוקר הדירה ושמחתם היא בעצם מציאת הדירה, וההנאה היתירה הנגרמת לאחר מהשכנים ביותר ממה שקיבל נחשבת 'דבר מועט'.

ב. אף אם רגיל השכן ליטול סכום סמלי על השכרת דירתו ומוחל על כך בתנאי שישכיר לו שכנו את דירתו היקרה יותר בפעם אחרת, מכל מקום, יש צד להתיר כיון שאינו דומה לשכירות פועל כלל והדירה נקנית מיד לשכן על מנת להיכנס בה לאחר זמן, ובאופן כזה צריכים שניהם להתנות שהשימוש בדירה הראשונה הוא כתשלום על השימוש בדירה השנייה לאחר זמן.

ג. לכתחילה ודאי ראוי שלא לסכם בין שכנים וידידים ליתן את דירותיהם זה לזה בתורת התחייבות, אלא בתורת השתדלות בעלמא, באופן כזה אינו כהלוואה ושכירות כלל.

במאמר הקודם התייחסנו לשאלה האם יש בפטופטי אנשים בשיחה יתירה חסרת תועלת וצורך, חשש של איסור דברים בטלים. והובא דברי הגמרא ביומא (ט): האומרת שהשח שיחת חולין עובר בעשה ובלאו. כמו כן הובאו את שיטות הראשונים בפירוש דברי הגמרא ובגדר האיסור. במאמר זה יתבאר את שיטות האחרונים והפוסקים לדינא בגדר האיסור:

הנה כפי שנתבאר במאמר הקודם, יש פלוגתא בין רש"י לרבנו יונה האם האיסור של שיחת חולין היינו רק קלות ראש וליצנות או גם כל שיחה שאין בו צורך אל האדם. כעת נציע את שיטות האחרונים לדינא.

הפרי חדש (או"ח סי' רלא) מביא לדינא כדעת רבנו יונה שרק בעסקיו מותר לדבר. וכן בהגהות רעק"א על המג"א (סי' קנו סק"ב) מציין לדברי רבנו יונה. וכן נראה דעת המהר"ל (בתיבות עולם נתיב השתיקה פ"א) להחמיר כרבנו יונה, שמגדיר שיחת חולין כך: 'אם האדם מדבר שיחת חולין ואין בזה דבר שיצא לפעל שהוא לצרכו, על זה נאמר 'ודברת בם' ולא בדברים אחרים' ע"כ. ויש לציין גם המובא בספר תורת המגיד (הנהגות בשם רבינו אות יא) בזה"ל: 'שלא לדבר שיחה בטילה כל היום, רק בדברים הצורך לפרנסה או בדברים ההכרחיים, כמה שכתבו ר"ל (יומא יט): 'ודברת בם' ולא בדברים בטלים'.

מאריך המגן אברהם (סי' קנו סק"ב) מביא כשיטת רש"י, וכן כתבו אחריו השו"ע הרב (שם ס"ט) ומשנה ברורה (שם סוסק"ד) ששיחת חולין פירושו 'דבר גנאי וקלות' ועל זה עובר בעשה. וכן דעת החיי אדם (כלל י"ט).

אמנם השו"ע הרב סותר את עצמו בהלכות תלמוד תורה (פ"ג סי"ה) שנוקט להדי' כרבנו יונה וז"ל: 'נאמר בתורה סתם על כל אדם מישראל 'ודברת בם בשבתך בבינתך ובלכתך בדרך' וגו' ופירשו חכמים לעשותם קבע ועיקר ומלאכתו עראי כשצריך למעשה ידיו, אבל דברים בטלים כלל כלל לא, ואם שח עובר בעשה שנאמר 'ודברת בם' ולא בדברים בטלים. עוד כתב (שם סי' יט): וגם המתפרנס ממעשה ידיו ואפילו תורתו עראי בקביעות עתים, לא הותר לו מן התורה אלא לעסוק בעסקיו שהם צרכי פרנסתו ומשא ומתן ממה שאמרה תורה 'ואספת דגנך', אבל לא בדברים בטלים לגמרי, בין לדבר בין לשמוע, כי בכל עת שאינו עוסק בפרנסתו חייב לעסוק בתורה בכל עת שאפשר לו. עכ"ל. וצ"ע ליישב דבריו באו"ח שנוקט כרש"י. [ובאמת גם בדבריו באו"ח עצמו יל"ע כי כתב בזה"ל: 'לא יעסוק בשאר היום אלא בדברים שיש בהם צורך, אבל לא בשיחת הילדות וקלות ראש' ע"כ, הרי שלא התיר אלא דיבור 'לצורך', אך מ"מ לא אסר אלא 'שחית לידים וקלות ראש' וא"כ סתמא דרישא וסיפא סותרים וצ"ע]. וכמו"כ סותר את עצמו באו"ח (סי' טו ס"ב) שאוסר רק לבני תורה להרבות בשיחה בטילה ומשום מושב לצים.

דעת הפרי מגדים נראה ג"כ שמחמיר כרבנו יונה, שכתב (או"ח אשל אברהם סי' קנא ס"ק א) לבאר הדין הנאמר בשו"ע לאסור שיחה בטילה בבית הכנסת, היינו לצורך פרנסה, כי סתם שיחה בטילה אפי' בחוץ לבית הכנסת אסור משום השח שיחת חולין. אמנם המשנה ברורה (שם סק"ב) מצטט את דבריו בשמו אך משנה את לשונו וכותב: 'אפילו שיחת חולין שהיא לצורך פרנסה דבחוץ שרי, בביהכ"נ אסור, ובפרט שיחה בטלה לגמרי דבדואי שראוי למנוע תמיד מזה, עכ"ל. הרי נראה להדי' דלא ס"ל להמשינ"ב להחמיר מדינא כדעת רבנו יונה.

וכן נראה דעת המשנה ברורה בהל' שבת (סי' שז ס"ק כז) שהביא את דברי האליה רבה (פ"ח) וז"ל: כתב הרמב"ם חשבונות שאין בהם צורך מותר לחשוב, כיצד, כמה סאין תבואה היה לנו בשנה פלוגית, כמה דינרין הוצאנו בחתונת בננו, כך וכך חיילותיו של מלך, וכיוצא באלו שהן שיחה בטלה שאין בהן צורך כלל, עכ"ד, ופי' המגיד משנה דרמזו לנו שיש למנוע מזה מצד שיחה בטלה, שאין שיחה בטלה ראוי ליראי חטא, וגם בביאורי רש"ל כתב שאפילו בחול אינו יפה כ"כ לת"ח הדיו כמושב לצים ומבטל בהן לימודו, עכ"ל. וכן נראה דעתו שם (פ"ק), ועיין שם עוד (סוסק"ד). ובספר חפץ חיים (פתחה עשין יב בבאר מים חיים) מביא ב' הדעות.

וכן נראה פשוט במסילת ישרים (פרק יג) כדעת רש"י, שכתב: הטיל והדבור אם אינו דבר אסור, ודאי דין תורה מותר הוא, אמנם כמה בטול תורה נמשך ממנו, כמה מן הלשון הרע, כמה מן השקרים, כמה מן הליצנות, ואומר (משלי יט) 'ברוב דברים לא יחדל פשע'.

וכן בספר אורח מישרים (סי' יא סק"ב) מרבה להוכיח מכמה מקומות בדברי חז"ל שהעיקר כדעת רש"י, דאין איסור בדברים בטלים בעלמא, אפי' להרבות בהן [אם לא דרך קבע], עיין שם.

וכן נראה שנקטו כדעת רש"י הרד"ל (קונטרס שם האחד אליעזר אות ז, פתיחה לביאורו על פירק דר"א), ועבודת המלך ובני בנימין (הל' דיעות פ"ב ה"ד). וכן נקט לדינא בשו"ת להורות נתי (חלק י סי' טז).

ובשו"ת משנה הלכות (חלק יא סי' קכח) יצא לחלק בין לעבור על עשה ולא, שבוה אינו עובר רק על דברי גנאי וקלות ראש כרש"י ומג"א, לבין איסור בעלמא שיש עכ"פ בכל שיחה בטילה כל שאינו לצורך חיי גופו, ובפרט כשמרבה בדברים, ועל זה כיוונו הרמ"א ביו"ד [שהביא מקור לדבריו עפ"י הגהות מיימוניות ולא עפ"י הגמרא] והרמב"ם. להלכה למעשה: נראה שיש להקל מדינא כדעת רש"י מאחר שכן הוא הכרעת רוב הפוסקים, ובפרט איסורו מדרבנן לר"ה פ"כ כמ"ש להלן. וכן עמא דבר.

העולה לדינא:

א. דברי חכמה ומוסר - מצוה לדבר בהם. ב. דיבור לצורך, כגון לצרכי פרנסה או שאר צרכיו וכיוצא, מותר לגמרי, ואם ממעט בהם כפי האפשר הרי זה משובח. ג. 'דברים בטלים', דהיינו, דיבורים של מה בכך, כגון סיפורי מלחמות וכדומה, שאין בהם שום לימוד חכמה או מוסר, יש אוסרים (רבנו יונה) ויש מתירים (רש"י), והרמב"ם קוראו 'דיבור מאוס'. והכרעת רוב האחרונים להקל מדינא כרש"י. ד. דברי ליצנות קלות ראש וגנאי - אסור לרוב השיטות מדינא. [א"ה במאמרים אחרים יתבאר בהרחבה עוד פרטים בדין שיחת חולין].

יגאל עובד קשה לפרנסתו עד שאין לו אפשרות לחטוף תנומה לעפעפיו במהלך היום. לא פלא שהוא תמיד עייף ויגע, ורק בקושי הוא מצליח להישאר עם עיניים פקוחות עד שעת השינה. מסיבה זו, קורה לו לעתים לא רחוקות, שבמהלך סעודת ליל השבת הוא מתנמנם, ראשו נשטט לאחוריו או לצדדים, והוא חוטף תנומה קלה. אבל בשבת האחרונה הוא כבר חש מותש וסחוט עד קצה כוחותיו. בלית ברירה, מיד אחרי שבצע על הלחם משה, ביקש את סליחת בני המשפחה, קם ממקומו ונשכב על מיטתו כשבתוך רגעים בודדים נעצמו עיניו, והוא שקע בשינה עמוקה. לאחר שהתעורר וחזר לעצמו, קם והמשיך בסעודה עד תומה. אבל מאוחר יותר, התעוררו בליבו נקיפות מצפון, כי שמה שינה זו על מיטתו, היא הפסק בסעודה, והיה עליו ליטול ידיו ולבצע שוב על הפת. פנה לבית ההוראה וביקש לקבל הכוונה מסודרת, מה לעשות בפעמים הבאות, אם הוא נרדם על כסאו ואם הוא ישן במיטתו:

תשובה: הנידון אינו פשוט, ונשתדל לסדר את המקרים האפשריים ולתת מענה לכל מקרה, דבר דבור על אופניו.

הבית יוסף (סי קעה) פוסק, שמי שישן בתוך הסעודה לא היה הפסק. ומביא את מקורו מדברי הרא"ש, שכתב בפ"א דתענית (סי יד) בשם הראב"ד, שהישן בתוך סעודתו היה ליה כמי שגמל סעודתו וסילק משום דאסח דעתיה וטעון ברכה למפרע וברכה לכתחלה. והוא ז"ל חלק עליו וכתב, לא סבירא לי, דשינת עראי דאדם ישן בתוך סעודתו לא היא היסח דעת, ולא דמי להא דתניא בתוספתא דברכות (פ"ד ה"ח) בעל הבית שהיה מיסב ואוכל קראו חבירו לדבר עמו אין צריך ברכה למפרע הפליג צריך ברכה למפרע וכשהוא חוזר צריך ברכה לכתחלה, דהתם פליג בדברי העסקים ואיכא היסח דעת, אבל בשינת עראי דאדם ישן לאונסו, ליכא היסח דעת. ועוד דקיימא לן כרב חסדא בפרק ערבי פסחים (א): דדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם דלקיביה קמא הדר ואין צריך ברכה למפרע, ולכתחלה ואפילו עקר רגליו לצאת לקראת חתן וכלה, כל שכן שינת אונס שנשאר בקביעות ואין צריך ברכה למפרע ולכתחלה. וכן נהגו כל העולם דשינה בתוך הסעודה לא היה הפסק עכ"ל. גם בשו"ע (קעה ז) פסק כן: אדם שישן בתוך סעודתו שינת עראי, לא היה הפסק.

נמצינו למדים שהמפתח לפסוק בענין זה נעוץ בהגדרת השינה, האם ישן שינת קבע או שינת עראי, ולפיכך עלינו להבין מהי שינת קבע ומהי שינת עראי, שמצאנו בזה כמה שיטות בפוסקים:

יש אומרים (ענין שעת"ס סי ד סק"י, כה"ח שם סק"ה, קישור"ע סי"ב סעי' ח), שהישן על מטתו כדרך הישנים (שחלף מנעליו, והחליף מלבושיו כדרכו, ועכ"פ הוריד מעליו העליון, וישן לכה"ח חצי שעה, דבפחות מכך לכ"ע אינה קבע) הרי זה שינת קבע. ואם ישן בשינה ועל אצילי ידיו וכדו' הרי זה שינת עראי, ואפילו ישן כמה שעות (אמנם כיון שעובר זמן שיעור עיכול נכנס למחלוקת הפוסקים (ראה שו"ע סי קפד ובנו"כ) אם חייב שוב בברכה ראשונה). ולשיטה זו, אם הלך לישן על מטתו דרך קבע בכוונה לישן יותר מחצי שעה, הרי מיד סילוק והיסח הדעת, ואפילו התעורר ושב למקומו לאחר זמן קצר, ה"ז הפסק וסילוק, אך אם לא נרדם כלל אין כאן הפסק אף על פי שהלך למטתו בכוונה לישן (ט"ו סי' מד סק"א, כה"ח כאן סק"ט, וכ"מ מסיפא דהמש"ב סקמ"ח דשינת קבע דווקא על מטתו).

ויש הסוברים (דעת"כ כאן) שדווקא אם נרדם וישן שינה עמוקה (לפחות חצי שעה, דבפחות מכך לכ"ע אי"ז קבע ובנו"כ) הרי זה שינת קבע. נרדם באופן של נים ולא נים תיר ולא תיר (שמק"ץ משנתו מיד כשקוראים לו) הרי זה שינת עראי. ולשיטה זו אין נפק"מ בין ישן על מטתו או נרדם בשינה על כסאו.

ויש הנוקטים (ראה ח"י אדם סוף כלל מד, וכ"מ בתחילת דברי המ"ב סקמ"ח) דכל שנרדם לאונסו ולא לרצונו, הרי זה שינת עראי, ואפילו על מטתו (אף שבח"י"א ומש"ב נתנו שיעור לדבר שישן לערך זמן של שעה, ומשמע דיותר מכך אפילו ישן לאונסו היה שינת קבע, בפתחי הלכה (פ"ו הערה 134) נוטה לפרש בדעתם דזמן זה לאו דווקא, וכוונתם לומר אפילו ישן בהפלגה, ודרך הפוסקים לנקוט זמן של שעה, אך אפילו יותר מכך הוא הדין. ועכ"פ בשינה בשינה על מתניו וכדומה, ודאי אפשר להקל). ישן בכוונה לרצונו הרי זה שינת קבע, כשישן לכל הפחות חצי שעה, ואפילו בשינה, כשנשכב על ידיו או על כסאו או שראשו נשטט על השולחן.

ומי שהוא ירא שמים ורוצה לנהוג לכתחילה, צריך לחשוש לכל הפירושים, וימנע מלישן תוך כדי אכילתו באופן של שינה חזקה למשך חצי שעה ויותר, אפילו על אצילי ידיו ולאונסו, וקל וחומר שיימנע מלישון כך לרצונו, או לישן על מטתו וכדרך בני אדם ואפילו שלא לרצונו ובשינה קלה, אם יפליג בכך ליותר מחצי שעה.

אך לענין ברכה על המשך האכילה - כל זמן שלא ישן במטתו כדרך בני אדם שהולכים לישן, ולרצונו ובשינה חזקה, למשך חצי שעה ויותר, לא יברך שוב, משום שספק ברכות להקל, ואם יוכל לשמוע הברכה מאחר ולצאת ידי חובתו מה טוב.

אך בכל אופן יטול ידיו שוב, אם אוחז באמצע סעודת פת, ולא יברך על נטילת ידיים כל עוד שלא ישן שינת קבע (כפי כל הדעות הנ"ל).

העולה לדינא:

א. לכתחילה ראוי שלא יישן שינת קבע בתוך הסעודה, דהיינו מחצי שעה ומעלה, בשינה עמוקה, וכן לא ישן על מיטתו אפילו שינה קלה, כדי לא להיכנס למחלוקת הפוסקים (שכאמור יש בזה כמה דעות מהי שינת קבע הנחשבת להפסק). ובאופן זה אין שום שאלה ויכול להמשיך בסעודתו מיד, אך ראוי שיטול ידיו - אם היה באמצע סעודת פת, ולא יברך. ב. אם כבר נרדם וישן שנת קבע, לאונסו או לרצונו, בין אם נרדם בכסאו, ובין במיטתו - אם לא ישן כדרך בני אדם שהולכים לישן, ולרצונו ובשינה חזקה, למשך חצי שעה ויותר, לא יברך שוב, משום שספק ברכות להקל, ומהיות טוב יהדר לשמוע הברכה מאחר ולצאת ידי חובתו לכתחילה (אם יש לו ממי לשמוע). ג. אם נרדם וישן על מיטתו לרצונו (אחר שהפשיט בגדיו ולפחות העליונים) שינה עמוקה חצי שעה ויותר, יטול ידיו ויברך (שבאופן זה לכל הדעות ישן שינת קבע).

שמעון הינו אדם ירא שמים וישר דרך שנפל להררי חובות, שלא באשמתו. יהודים רבים עשו לו טובה והלוו לו מכספם, אך לשמעון לא היתה האפשרות להחזיר את ההלוואות שנטל. ביום מן הימים ובסייעתא דשמיא מרובה, הרוויח שמעון סכום כסף מכובד, אך עדיין לא היה בו כדי להחזיר את חובותיו לכל הנושים. רצה שמעון לפרוע תחילה לידידו שמואל העומד כעת לפני חתונת בנו, וכבר אמר לו כמה פעמים שהוא נצרך דחוף לכסף ושמעון חש אי נוחות כלפיו. האם ברשות הלוח שחייב כסף לכמה אנשים להחליט למי לפרוע תחילה, ומה הדין כאשר האחרים עדיין לא תבעו ממנו:

תשובה: הבית יוסף (סי ק"ד מחודש א) הביא דברי התשובות מיימוני (משפטים סי' מ"א) שמי שיש עליו חובות ואין לו כדי לפרוע לכולם, אין הדין יכול לכופו שיפרע לאחד מהם, ודינא דעבד הכי לאו שפיר עבד. ומבאר שאם המלוה בעצמו תופס אין מוציאין מידו, אבל אסור לבי"ד להעדיף מלוה על פני חבירו. והקשה הבית יוסף שלקחה מידת הדין שאם אחד מבעלי חובות במדינת הים יפסידו האחרים, ולא יוכלו לתבוע עד שיחזור המלוה ממדינת הים, ועוד הקשה שלא כתבו כן עוד פוסקים, וע"כ פסק הב"י שכשתובע רק אחד כופין את המלוה לפרוע.

ובקצות החושן (סי ק"ד סק"ב) תמה על הב"י שיש לחלק בין אופן שהמלוה תבע מעותיו מהלוח לאופנים שהמלוה עדיין לא תבע, וע"כ אין להקשות על התשובות מיימוני מאופן שהמלוה במדינת הים, שבאופן שהמלוה עדיין לא תבע פרעון חוב אין הלוח מצווה לפרוע חובו. ומבואר שסובר שאין מצווה לפרוע חוב כשהמלוה לא תובע, ועל כן אם מוטלת על הלוח מצות פריעת בעל חוב היום, אינה נדחית משום מצות פריעת חוב שתבוא אחר כך. והוכיח לשי' ממהר"ם רקאנטי (סי' תקכ"ד) שכתב על ראובן שיש עליו חובות הרבה ויש לו מטלטלין, יחלוקו הכל בשוה ואין חילוק בין הגיעו כל התובעים לבין אם הגיע רק אחד, ע"כ. ומסיים שזה גם כוונת הב"י למעשה שכשתבעו אותו שאר בע"ח כבר רמיא מצוה וחייב לכולם, אבל כשרק אחד הגיע מוטל עליו לפרוע רק לו וצריך לקיים מצותו, אע"פ שאחר כך לא יהיה לו לקיים מצות פריעת בעל חוב כאשר יבוא השני.

ובנתיבות המשפט (סי' ק"ד סק"א) חולק על הקצות דודאי יש מצוות פריעת בע"ח אע"פ שהמלוה שוכח, ומשום דרחמנא רמיא על הלוח לפרוע. ויש לעיין האם חולק רק על ההגדרה של הקצות שאין מצוה לפרוע חוב כשלא תבע המלוה, אבל מודה שיש קדימה לפרוע חוב שכבר נתבע [וכמו שהביא ע"ז הקצות ראה מהרד"ז, שמי שהיה חבוס בבית האסורין ונתנו לו פעם אחת בשנה לצאת, אין לו לחשוש למצוה קלה או חמורה, אלא כיון שקי"ל אין מעבירין על המצוות, אי המצווה הראשונה שתבוא לידו ואין יכול לקיימה בבית האסורין יעשה]. וסברא זו שייכת גם אם נאמר שהלוח חייב לפרוע למלוה אף אם לא תבעו, אבל כשהמלוה הגיע לתבוע מוטל עליו החיוב הזה יותר.

הש"ך (סי' רל"ב סק"ב) הביא דברי השלטי גיבורים (ב"ק מה): שהמלוה לחבירו ואינו תובע הלוואתו, אין הלוח חייב לשלם הלוואתו מאליה, והואיל ואינו תובע במתנה ביקש ליתן לו, והשאר הש"ך דבריו בצריך עיון. ובאחרונים התקשו מאוד בדבריו שא"כ מדוע צריך לפרוע חוב ליורשים, והרי יתכן שהאב לא תבע כיון שבמתנה ביקש ליתן לו.

ובשער משפט (צ"ח סק"א) כתב שנראה כדברי השלטי גיבורים שאין צריך לשלם מאליה, כיון שאפשר שבמתנה הרחיב לו הזמן. ובערך שי' (סי' של"ט) נראה שהבין כן בדברי השלטי גיבורים שנתן לו רק הרווחת זמן.

העולה לדינא:

א. מלוה שלא תבע את החוב מהלוח, לשלטי גיבורים - אין הלוח מחויב לפרוע, כיון שאפשר במתנה ביקש ליתן לו. לקצות החושן - אין חיוב פריעת בעל חוב כשהמלוה אינו תובע. להשער המשפט והערך שי - אינו חייב לפרוע, כיון שהמלוה נתן לו במתנה את הרחבת הזמן. נתיבות המשפט - יש חיוב לפרוע אף שהמלוה לא תובע, משום שרחמנא רמיא על הלוח לפרוע. ב. כשאחד מהמלווים קדם ותבע את חובו, הוכיח הקצות החושן מהמהר"ם רקאנטי שיכול להקדים ולפרוע לו, וכך פירש בדברי הבית יוסף שיכול להקדים ולפרוע למי שתובע, ודלא כתשובות מיימוני.

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletter.mechubarim@gmail.com